

דרור אידר • פובליציסט

• דוא"ל • בלוג/אתר • רשימות • מעקב

מלחמת התרבות של זיוה שמיר

שמיר. "אנשי אקדמיה מעתיקים בשיטת 'גזור והדבק' ומקבלים על כך פרסים"

פרופ' זיוה שמיר, מבכירי חוקרי הספרות בישראל ובחו"ל, פירסמה לאחרונה מאמר חריף ומנומק נגד "ההפקרות הפוליטית באקדמיה". לדבריה, חוגים באוניברסיטאות הפכו לחממה למרצים בעלי השקפה רדיקלית סהרורית, ואלו "מטרידים סטודנטים פוליטית" - "גדולי הספרות העברית - ביאליק ואלתרמן - הפכו לקולב להצגת הדעה הרדיקלית של איש הסגל", אומרת שמיר, ומוזהירה מההידרדרות התרבותית בארץ

■ ■ ■

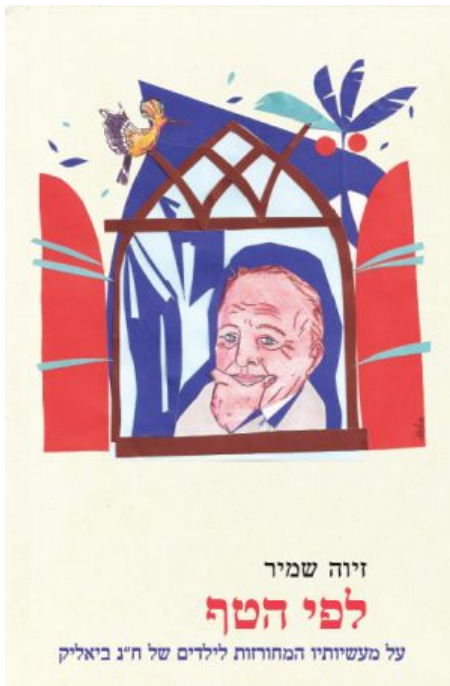
בזיוה שמיר פגשתי לראשונה לפני כ-20 שנה באמצעות ספרה המכונה "עוד חוזר הניגון: שירת נתן אלתרמן בראי המודרניזם". מאז אני ממליץ על הספר המצוין הזה כמבוא לרוצים להתקרב לשירת אחד מגדולי משוררינו. פרופ' שמיר חיברה ספרים רבים, בעיקר על ח"נ ביאליק ועל אלתרמן. עכשיו יצא לאור ספרה "לפי הטף", על המעשיות המחורזות לילדים שחיבר ביאליק. את צעדיה הראשונים בחקר הספרות עשתה במחצית השנייה של שנות ה-60. 40 שנה לימדה בחוג לספרות עברית באוניברסיטת תל אביב, ולאחר פרישתה היא ממשיכה ללמד בסמינר הקיבוצים ובמרכז הבינתחומי בהרצליה. הפרספקטיבה שהיא מציעה על עולם הרוח הישראלי אינה שכיחה.

ביוני האחרון פירסמה שמיר מאמר ביקורת חריף על מצב מדעי הרוח באקדמיה הישראלית. המאמר עורר סערה, לא רק במונחים אקדמיים, אלא גם תקשורתיים. שמיר, שהייתה גם יו"ר מקצוע הספרות במשרד החינוך, קרובה אצל מקצועה כחוקרת ופרשנית ספרות, אבל מסיקה על כלל מדעי הרוח בישראל.

"מעטים בימינו אנשי הרוח הראויים לשמם", כתבה שמיר במאמר, "שכן תקופתנו הבתר-מודרנית, חרף חזותה הנאורה, המרבה להניף דגלים הומניסטיים והומניטריים, הולכת והופכת לתקופה פונדמנטליסטית, שאינה מעודדת חשיבה עצמאית, חקירה ודרישה. כיום רבים מאנשי האקדמיה, הסופרים ואנשי התקשורת ממלאים פיהם מים. בין מרצון ובין מאונס, במתכוון או שלא, הם מטאטאים את האמת הכמוסה בליבם אל מתחת לשטיח".

שמיר הזהירה כי "הולך ומתהווה מצב, שבו לכל השאלות תשובות ידועות וערוכות מראש, ולא אצל החרדים בלבד, אלא בעיקר אצל הפלג המכונה עצמו 'ליברלי'. החוגים החילוניים המציאו לעצמם מיני 'דתות' דוגמטיות חדשות (מגדר ו-Queer Studies), פוסט-קולוניאליזם, אקולוגיה (וכו'), שהנחות היסוד שלהן מקודשות ובלתי ניתנות לערעור".

אמנם שמיר מבהירה שהתחומים הללו ראויים למחקר, אבל "בתנאי שלא הופכים אותם לדוגמות מקודשות שכל המנסה לערער על האקסיומות שלהן מתחייב בנפשו". היא קובעת שרוב המחקרים בפמיניזם, למשל, אינם מחקרים תיאוריים, המציבים סימני שאלה ומנסים לענות עליהם, כי אם "פסאודו-מחקרים מגמתיים ומכתיבי פעולה, שבהם העובדות והנתונים לא ישנו את התוצאות הידועות מראש". מניסיונה, "כל מי שינסה לבדוק את תקפות האקסיומות של 'הדתות' החדשות, שנסתפחו למדעי הרוח, למדעי החברה והמדינה ואפילו למשפטים, יוקא

עטיפת ספרה החדש של זיוה שמיר - "לפי הטף"

עד מהרה מן הקהילייה האקדמית ויוקע אל עמוד הקלון".

"מעטים יהיו", היא קובלת, "להודות בגלוי שאחדים מהחוגים באוניברסיטאות הגדולות בישראל, כבמקומות רבים בעולם, מהלכים כיום בשוליה הסהרוריים של המפה הפוליטית, ותחומי דעת לא מעטים המירו זה כבר את המחקר המוצק ב'שיח' אופנתי". בחוגים מסוימים, מספרת שמיר, כבר אי-אפשר להשמיע כל דעה, "כי 'אבירי חופש הדיבור' יזדעקו לאלתר ויחרימו ללא דיחוי כל דיבור 'בלתי תקני', ירעישו עליו עולמות ויערכו לו דה-לגיטימציה פומבית. איש אף לא יודה בכך שבחוגים לא מעטים כבר אי-אפשר לתת אמון בדברי רבים מהמרצים, הנגועים בחשיבה רדיקלית סהרורית, ואלו משתמשים במושאי מחקריהם ובנושאי ההוראה שלהם אך ורק כבקולב לתליית אקסיומות פוליטיות קיצוניות".

"מה יישאר כתרבות?"

פרופ' שמיר, המאמר שלך הוא כתב אישום יוצא דופן. אולי תגלי לקוראים מה לז טענתך?

"אנו חווים שינויים מהירים במאה ה-21 - אלו אינם פוסחים על תחום חקר הספרות. פעם החוג לספרות היה הפופולרי ביותר במדעי הרוח. א"ב יהושע ועמוס עוז מספרים שבתקופתם היו מאות סטודנטים לספרות במחזור, והיום נרשמים סטודנטים ספורים".

עובדות ונתונים

שמיר: "בשנות ה-60 היה קשה יותר להתקבל לחוג לספרות אנגלית מאשר למשפטים. אנשים נמשכו אז לחוגים לספרות, כי היו שם מורים שביססו את דבריהם על מחקר רציני המבוסס על עובדות ועל נתונים, ולא על השערות פורחות באוויר; וגם הייתה עוד הילה לספרות"

כיצד את מסבירה זאת?

"יש הסברים לוקאליים וגלובליים. אצלנו הנושא הוא קריטי, כי הספרות העברית הייתה היונה שבישרה את הציונות, את תקופת התחייה והקמת מדינת ישראל. אסור לגרום לה להיות העורב שיביא את בשורת הכיליון, חלילה. בלי הספרות העברית כדבק מלכד אין לנו מה לחפש פה. פעם היה לנו סידור התפילה, ואם הציבור יאבד היום את הספרות העברית כדבק מלכד, מה יישאר לו? הפזמונים של כוכב נולד? השירים של מדונה? מה יישאר כתרבות?"

מה תפקיד האוניברסיטה בעניין?

"להכשיר את דור העתיד. לפתח את המקצוע כדי שהמורים באוניברסיטאות יוציאו גם מחקרים, אך גם יכשירו סטודנטים שיהיו מורים לספרות במערכת החינוך, ואלו יעבירו את הגחלת לתלמידים שלהם. האוניברסיטה היא סוכן תרבות, והיא מאבדת את התפקיד הזה, כי את מקום המחקר יורש ה'שיח' שמחפש את המטבע מתחת לפנס".

כיצד התרחש התהליך?

"בעולם הרחב בשנות אביב העמים, ואצלנו בשנות התחייה הציונית, בתקופת העלויות ובזמן המאבק לעצמאות, היה לספרות מעמד מאוד גבוה שהקרין על ביקורת וחקר הספרות. את פרס ביאליק לחוכמת ישראל קיבלו בשנים הראשונות לפרס כמעט רק חוקרי ספרות. על 'הטור השביעי' כתב בן-גוריון לאלתרמן: 'אין טור בציד צבאנו שעולה עליו, על הטור שלך, בכוח הלוחם'. בתקופת המלחמה הקרה התפתחו שיטות א-פוליטיות בחקר הספרות - 'הביקורת החדשה' במערב, והפורמליזם במזרח. אלו היו גם שנות הזוהר של האוניברסיטאות. באותה תקופה אנשים רציניים פנו לחקר הספרות. היום חלק מהחוקרים אינם אלא עסקנים פוליטיים שמקבלים מענקים מהקהילייה האירופית וכדומה, ומתחרים איך יציגו את הפנים המכוערות של ישראל".

למה זה הצליח אז? מה ראו מאות סטודנטים שהלכו דווקא לספרות?

"בשנות ה-60 היה קשה יותר להתקבל לחוג לספרות אנגלית מאשר למשפטים. אנשים נמשכו אז לחוגים לספרות, כי היו שם מורים שביססו את דבריהם על מחקר רציני המבוסס על עובדות ועל נתונים, ולא על השערות פורחות באוויר; וגם הייתה עוד הילה לספרות. אחר כך אנשים טענו - ואולי מסיימת של צדק - שהביקורת החדשה חוטאת בכך שהיא מוציאה את היצירה מהקשרה. אז החלו לדבר על הקונטקסט. לימים, שכחו את הטקסט, זנחו אותו לגמרי.

"היום מדברים 'מסביב לנקודה'. שכחו שכל הכלים של תורת הספרות וכל הדיסציפלינות, לרבות היסטוריה, פסיכולוגיה ופילוסופיה, הם בעצם כלים שנועדו לשכלול הבנתנו ביצירה הספרותית, כי אם לא לשם מה אנו לומדים ספרות, לדעת את הביוגרפיה של היוצרים? ומאחר שיש לנו היום 'פסיכולוגים' ו'סוציולוגים' שלא למדו אפילו קורס במקצועות הללו, מרוב בינתחומיות אבדה הדיסציפלינה".

"הדלת נפרצה"

ביאליק. הצופה לבית ישראל

שמיר, שנולדה ב-1946 בארץ ישראל ואת הדוקטורט שלה עשתה ב-1980 על ניצני שירתו של ביאליק, מבהירה כי "כי בעולמנו הפוסט מודרני - אירעו תהליכים הרי אסון. הגרועה שבתופעות הללו היא ההטיה הפוליטית. במחקרים רבים המתפרסמים כיום, גדולי הספרות העברית - ביאליק, אלתרמן, אצ"ג, עגנון ועוד - הם בסך-הכל קולב להצגת הדעה הפוליטית הרדיקלית של איש הסגל. גדולי הספרות הללו לא השתייכו לשולי המפה הפוליטית. הם עלו על הר גבוה והסתכלו לכל הכיוונים. הם היו הצופה לבית ישראל. הם לא היו מכירים את דיוקנם כפי שהוא מצטייר בחלק מהמחקרים העכשוויים".

כהטרדה מינית

"חשוב לדעת שהטרדה פוליטית היא כהטרדה מינית. כשמרצה ללשון, למשל, נותנת לניתוח תחבירי משפט כגון 'חיילי צה"ל במחסומים התנהגו כמו ניאון-נאצים', אז מה יש לדבר?"

שמיר מדברת על כך שהפיכת המחקר ל"שיח" דירדרה את רמת מדעי הרוח ומדעי החברה. "תחום חקר הספרות הפך לאחת לפארסה", היא אומרת בהחלטיות, "סטודנטים אינם נמשכים לחוגים האלה היום לא רק משום שאין בהם סיכוי לפרנסה. הם יודעים שאין ערך לדברי המרצים, כי אי-אפשר לתת בהם אמון. יש לא מעט אנשי סגל שהעובדות לא מבלבלות אותם. הם קבעו את דעתם מראש.

"הפוסט-מודרניזם מדגיש שאין אמת; כל אחד והאמת שלו. אבל שוכחים שיש היררכיה בין אמתות שונות. אז כשיוצרים מין מצב רלטיביסטי כזה, אין פלא שהחוגים הללו איבדו את ערכם. פעם היה ברור לגמרי שאסור לעשות פוליטיזציה למערכת החינוך וגם לא לאוניברסיטה. אבל מאז נפרצה הדלת ונפסלה המזוזה, נכנסו כל השדים והשעירים, הכל פרוץ והפקר, ורוקדים את מחול השחת בתוך האוניברסיטה."

בהיותך בוועדת המינויים נחשפת לתלונות סטודנטים על הטרדה פוליטית של מרצים?

"כן. יש מרצים שמטרידים הטרדה פוליטית. לפעמים קשה להבחין בהבדלים הדקים שבין מותר לאסור, אבל חשוב לדעת שהטרדה פוליטית היא כהטרדה מינית. למרצה בכיתה יש סמכות על תלמידיו. הוסף לכך את העובדה שאנשי סגל זוטרים תלויים בבכירים מהם במשך שנים. זה מוליד תופעות שכמוהן כשיבוט. ראש חוג אוסף סביבו אנשים שחושבים כמוהו. לפעמים איש הסגל מתנהג בתחילה כאחד האנוסים, ואחר כך 'ממיר את דתו' כי אין לו בחירה. כשמרצה ללשון, למשל, נותנת לניתוח תחבירי משפט כגון 'חיילי צה"ל במחסומים התנהגו כמו ניאון-נאצים', אז מה יש לדבר? אנשי אקדמיה ישראלים קוראים בחו"ל להחרמת ישראל והמוסדות האקדמיים שלה, ואחר כך מתפללים שהענף שעליו הם יושבים נכרת."

"אין עגנון בלי עברית"

תופעת השעתוק באקדמיה, שפרצה כל סכר אפשרי עם התעצמות עידן האינטרנט, מטרידה את שמיר במיוחד. "אין היום הבדל בין מקור לחיקוי, והאינטרנט נותן לכך לגיטימציה", היא אומרת. "בעולם שבו לדבר המלאכותי והמזויף ביותר קוראים 'ריאליטי', אולי לא צריך לצפות ליותר.

לחייב בקורסים

"יש לחייב את כלל הסטודנטים הלומדים בחוגים הפרקטיים, ש'יש בהם פרנסה', לשמוע כמה קורסים בספרות עברית, בתולדות עם ישראל, בתנ"ך וכן הלאה; ולחכות עד שהגל העכור הזה יעבור"

"אתה מוצא היום אנשי אקדמיה שמעתיקים בשיטת 'גזור והדבק' ומקבלים על כך פרסים ועיטורים. נוצר מצב אבסורדי, כי אם מעתיקים תמונה ללא רשות בגוגל - מקבלים על כך קנס גדול; אבל אפשר להעתיק את מפעל חייו המחקרי ואין שום ועדת אתיקה אוניברסיטאית לפנות אליה. נכון, תמיד העתיקו. אבל התופעה החרפה הן בגלל האינטרנט והן בגלל אי האכפתיות של קברניטי האוניברסיטאות."

אפשר להרחיב את הביקורת לנושא שיפוט המאמרים והקידום באוניברסיטה.

"בחסות החיסיון האקדמי, אפשר לעשות היום כל דבר נבלה. מה יעצור אדם מלשקר בוועדה אוניברסיטאית? כל עניין הקידום בצורה הזאת אבד עליו כלח. האוניברסיטאות היו צריכות להיות היכל החוכמה. בוודאי יכלו למצוא דרך ראויה יותר לדעת מה הישגיו של איש סגל מאשר המכתבים המשוכפלים שהם מקבלים כהמלצות מאולצות מפרופסורים."

מה דעתך בנוגע למלחמת העברית - מדוע מחייבים לפרסם באנגלית מאמרים בספרות עברית? איך אפשר לכתוב על אלתרמן באנגלית?

"זה אבסורד נוסף, ודאי כשמדובר במקצוע בספרות עברית. אם תקבל מכתב המלצה מחוקר בחו"ל, הוא שווה יותר מהמלצה של חוקר בארץ, כי הוא מעניק כביכול הכרה בינלאומית. מובן שזו שטות גמורה. כשמדובר בספרות עברית, האנשים בעלי הערך יושבים פה, ועמיתיהם בעולם צריכים לקפוץ משמחה אם יקבלו מכתבי המלצה מחוקרים היושבים בארץ.

"במקומות שהסתובבתי בחו"ל ראיתי מרצים לספרות עברית, שפה בארץ פרסו לפניהם שטיחים אדומים, אבל שם הם לימדו ברמה של 'אולפן עקיבא'. זה נשמע אומנם יוקרתי ללמד ספרות עברית בסורבון, בקולומביה, בייל או בפרינסטון, אבל זו אחיזת עיניים שאין בה ממש. לא אחת מלמדים שם ספרות עברית בתרגום, אבל 'סיפור פשוט' של עגנון בלי העברית העגנונית זה כמו רומן למשרתות".

מה את מציעה לתיקון המצב?

"יש לי שתי הצעות, שהן אחת: בכל שנה ייתן משרד החינוך והתרבות מלגות נדיבות למצטיינים, 30-50 סטודנטים, כאלה שהנושא בוער כאש בעצמותיהם, כדי שהמקצוע לא ידעך ויוכלו להעביר את הלפיד לדורות הבאים. כמו-כן, יש לחייב את כלל הסטודנטים הלומדים בחוגים הפרקטיים, ש'יש בהם פרנסה', לשמוע כמה קורסים בספרות עברית, בתולדות עם ישראל, בתנ"ך וכן הלאה; ולחכות עד שהגל העכור הזה יעבור".

גם לסטודנטים למשפטים כדאי ללמוד ספרות - בתור משפטן אתה מנתח טקסטים, ולמדע הספרות יש הכלים המשוכללים ביותר לניתוח טקסט.

"יש לי ידידה, חוקרת ספרות שפירסמה בזמנו מאמרים על עגנון. יום אחד היא ראתה שפותחים בייל או בפרינסטון תוכנית לאנליסטים של שוק ההון שמתקבלים אליה רק בוגרי ספרות. התברר שאנשים היודעים לנתח טקסט כמו שצריך, יש להם הכישורים להיות אנליסטים בשוק ההון. הלכה ועברה הסבה, והיום היא אחת האנליסטיות החשובות בארה"ב. זה מלמד שניתוח רציני של טקסט הוא דיסציפלינה - כל השאר הם רק כלי עזר המסייעים להבין יותר טוב את הטקסט".

ובכל זאת, האם יש תקווה?

"הספרות וחקר הספרות הם כלים שלובים. האחד ניזון מהאחר. גם הספרות צריכה פרשן שיבוא ויאיר אותה. משורר ההשכלה, יל"ג (יהודה לייב גורדון), קונן 'למי אני עמל?' וחשב שהוא יהיה המשורר העברי האחרון. לשמחתנו הוא טעה. לא הכל הולך לבית עולמו. תמיד כשנדמה שהכל הולך ונהרס, נוצרים בו בזמן דברים חדשים. מאחר שבמכללות להכשרת מורים עדיין מלמדים את הדיסציפלינה ללא הטיה פוליטית, יש סיכוי שמקצוע הספרות לא ידעך".